

Manual för användning av Safe Medication Assessment – SMA

SMA – Instrument för bedömning av patientens läkemedelsanvändning

Instrumentet SMA är framtaget som ett hjälpmedel i distriktssköterskans arbete med läkemedelshantering. Med hjälp av instrumentet möjliggörs en systematisk bedömning och uppföljning av patientens läkemedelsanvändning. Problem som kan utgöra risker för en osäker läkemedelsanvändning identifieras och tydliggörs med hjälp av bedömningen. Denna kan användas som underlag för planering och genomförande av vård och behandling, för dokumentation i patientjournalen samt för återföring och diskussion med läkare. SMA är tänkt att användas vid inskrivning av patienter i hemsjukvården och vid uppföljning av patienters läkemedelsanvändning i hemsjukvården. Det är också tänkt att användas vid uppföljning av patienter som är nyutskrivna från andra vårdenheter och där en förändring i hälsotillstånd eller läkemedelssituation har uppstått samt vid misstanke om brister i patientens förmåga att adekvat och säkert använda sina läkemedel.

Anvisningar för användning av SMA

SMA består av ett antal konkreta observationspunkter som underlag för distriktssköterskans bedömning av patientens läkemedelsanvändning. Anvisningarna i denna manual är till för att underlätta och vägleda vid varje enskild bedömning. I SMA ställer användaren individuellt anpassade frågor till respektive patient för att vid varje enskild observation kunna identifiera potentiella problem. Möjlighet finns också att skriva kommentarer. Identifierade problem och risker samt vidtagna åtgärder journalförs. För varje svarsalternativ fr.o.m. punkt 5, ges en fastställd poäng och den totala poängsumman för varje patient visar i vilken grad det finns en risk för en osäker läkemedelsanvändning. Ju högre poäng bedömningen resulterar i desto bättre förutsättningar för en säker läkemedelsanvändning. Poängsumman dokumenteras i patientjournalen och kan användas som indikator för kvaliteten och säkerheten i läkemedelshantering.

Läkemedelsprofil

1. Be patienten uppge/visa sina läkemedel (namn, styrka, dos, indikation).

Anteckna patientens uppgifter på nedanstående lista.

Jämför nedanstående lista med läkemedelslistan i patientens journal.

Använd resultatet som underlag för diskussion med patient och förskrivande läkare eller distriktssköterska.

Be patienten visa samtliga läkemedel som han/hon använder och därefter att uppge namn, styrka, dos samt indikation för varje enskilt läkemedel. Syftet är att skapa en uppfattning om patientens kunskap om sina läkemedel. Patientens egna uppgifter är därmed i fokus istället för patientjournalens läkemedelslista. Jämför patientens uppgifter om sina läkemedel med eventuellt befintlig lista.

Läkemedelsanvändning

2. Patienten får dosdispenserade läkemedel av hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut ex ApoDos, E-dos eller Dosett.

Ange Ja endast i de fall patienten får hjälp av hälso- och sjukvårdspersonal, vilket inte inkluderar anhöriga, vänner etc. En sådan dosdispensering innebär sannolikt att distriktssköterskan bedömt patientens läkemedelsanvändning tidigare och har en viss insyn i denna.

3. Patienten får dosdispenserade/iordningställda läkemedel av anhöriga i Dosett eller liknande.

Ange Ja om någon annan person än hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut, dispenserar patientens läkemedel. Detta kan betyda att distriktssköterskan inte har full insyn i hur ex dosdispenseringen och administreringen av läkemedel till patienten fungerar. Delegering av administrering till hemtjänstpersonal kan inte ske om annan person än hälso- och sjukvårdspersonal eller farmaceut har iordningställt läkemedlen.

4. Patienten får hjälp med att ta sina läkemedel ur burk, Dosett eller liknande.

Ange Ja om patienten får hjälp av någon att ta sina läkemedel vid ex glömska eller fysiska svårigheter med att öppna tablettburken/dosetten/ApoDospåsen eller svårigheter med att dela tabletten, hålla upp mixturen etc. Personen som hjälper patienten med administreringen av läkemedel kan vara hemtjänstpersonal, hemsjukvårdspersonal, anhöriga etc. Många äldre har svårt att öppna en vanlig medicinburk pga nedsatt syn, nedsatt kognitiv förmåga eller nedsatt rörlighet i handfunktionen. Syftet med denna bedömning är att identifiera konsekvenser för läkemedelsanvändningen när patienten har fysiska och kognitiva svårigheter.

Syftet med de tre följande observationerna är att identifiera bristande kunskap hos patienten om sin sjukdom och dess behandling samt skapa reflektion över lämpliga åtgärder. Det är väl känt att ökad kunskap hos patienten skapar motivation att följa läkemedelsordination och därmed ökar också säkerheten i läkemedelsanvändningen.

5. Patienten kan uppge/visa samtliga läkemedel som han/hon ordinerats, inklusive vid behovs läkemedel.

Ange Ja om patienten har förmåga att uppge namnen på samtliga läkemedel som han/hon använder – se läkemedelsprofilen ovan. Ange Delvis om patienten har förmåga att uppge namnen på minst hälften av sina läkemedel. Brister i överensstämmelse mellan patientens uppgifter och befintlig läkemedelslista i patientens journal är anledning till diskussion med patient och förskrivare. Ytterligare brister kan uppstå om patienten

har flera förskrivare och det finns en ofullständig informationsöverföring mellan olika vårdformer. Detta kan innebära att distriktssköterskan inte har tillgång till patientens alla läkemedelsordinationer.

6. Patienten kan tala om för vilket sjukdomstillstånd som respektive läkemedel används.

Ange Ja om patienten har kunskap om indikationer för samtliga av sina läkemedel. Ange Delvis om patienten har kunskap om minst hälften av indikationerna.

7. Patienten kan uppge/visa respektive läkemedels administrationsform och dos.

Ange Ja om patienten kan uppge/visa samtliga läkemedels administrationsform och dos. Ange Delvis om patienten har kunskap om minst hälften av sina läkemedels administrationsform och dos.

Syftet med resterande observationerna är att skapa reflektion över identifierade problem som kan leda till risker samt över lämpliga åtgärder för att höja säkerheten i patientens läkemedelsanvändning.

8. Patienten har förskrivare från fler än två vårdenheter, ex specialistmottagning, vårdcentral eller vårdavdelning.

Ange Ja om patienten under de senaste tre månaderna fått vård på sjukhus, annan vårdcentral eller haft kontakt med specialistläkare. Det finns ett starkt samband mellan en osäker läkemedelsanvändning och fler än en förskrivare av läkemedel. Syftet med denna bedömning är att identifiera flera förskrivare samt en eventuellt olämplig läkemedelsförskrivning och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

9. Patienten använder fem eller fler läkemedel, inklusive vid behovs- och egenvårdsläkemedel.

Ange Ja om patienten uppger en användning av fem eller fler fasta-, vid behovs- och egenvårdsläkemedel. Omfattande läkemedelsanvändning är en betydelsefull riskfaktor för läkemedelsrelaterade problem – risken för biverkningar och interaktioner ökar samt patientens följsamhet till läkemedelsordinationen minskar. Om patienten har tre eller fler läkemedel med tre eller fler doseringstillfällen har risken för medicineringsfel visat sig vara över 50 %. Syftet med denna bedömning är att identifiera en eventuellt omfattande läkemedelsanvändning och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

10. Patienten har, enligt Din bedömning, svårigheter att svälja sina läkemedel.

Ange Ja om patienten har svårigheter att svälja tabletter. De allra äldsta har ofta de största tabletterna såväl som de största volymerna av läkemedel. Många äldre har svårigheter att svälja sina tabletter – ju större tabletter, desto vanligare problem. Om anledningen till sväljningssvårigheterna är en strokesjukdom

kan omsorgs- och vårdprogram för strokevård ge vägledning i hantering av ät- och sväljningsproblem, se www.viss.nu. Se även Apotekets broschyr ”Sväljes hela” med riktlinjer för hur mediciner får delas, krossas, slamas upp etc. (www.apoteket.se, klicka på Vårdpersonal, Infobank, Broschyrer och förteckningar).

11. Patienten har, enligt Din bedömning, en komplicerad läkemedelsbehandling, ex administreringar fler än tre gånger/dag, fler än 12 doser/dag, nedtrappningsscheman eller cykliska behandlingar.

Ange Ja om patienten berörs av en eller flera av ovanstående komplicerade läkemedelsbehandlingar. Ju fler doseringstillfällen ett preparat har, desto större är risken för en omedveten oföljsamhet pga glömska eller för en medveten oföljsamhet då en komplicerad läkemedelsbehandling kan bli ett alltför störande moment i det dagliga livet. En läkemedelsordination med preparat som kan doseras en eller två gånger per dag förenklar läkemedelsanvändningen. Syftet med denna bedömning är att identifiera svårigheter vid en eventuellt komplicerad läkemedelsordination och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

12. Patienten har metoder för att komma ihåg att ta sina läkemedel.

Ange Ja om patienten har metoder för att komma ihåg att ta sina läkemedel. Dessa kan vara ex ett telefonsamtal från personal/anhörig eller en rutin att ta sina läkemedel i samband med en viss daglig syssla etc. Omedveten oföljsamhet kan minskas genom att en rutin i det dagliga livet knyts till läkemedelsadministreringen. Syftet med denna bedömning är att identifiera bristande metoder och diskutera lämpliga åtgärder med patienten och/eller anhöriga.

13. Patienten har, enligt Din bedömning, nedsatt kognitiv förmåga/minnessvårigheter.

Ange Nej om patienten bedöms ha adekvat kognitiv förmåga. Vid tveksamhet kan ett test med screeninginstrumentet Mini Mental State Examination utföras, se www.viss.nu. Nedsatt kognitiv förmåga har ett starkt samband med en osäker läkemedelsanvändning. Syftet med denna bedömning är att identifiera nedsatt kognitiv förmåga och att vidta lämpliga åtgärder, ex dosdispensering av läkemedlen och kontakt med patientansvarig läkare.

14. Patienten förvarar sina läkemedel adekvat.

Ange Ja om patienten förvarar sina läkemedel enligt anvisningar och rekommendationer, ex att samtliga läkemedel förvaras på samma plats i hemmet – med undantag för vissa mixturer som bör förvaras svalt, nitroglycerin som förvaras mörkt och torrt etc. Syftet med denna bedömning är att identifiera eventuellt bristande förvaring och att diskutera lämpliga åtgärder med patienten och/eller anhöriga.

15. Patienten har, enligt Din bedömning, en misstänkt risk för interaktioner mellan sina samtliga läkemedel, inklusive vid behovs- och egenvårdsläkemedel.

Ange Ja om sådan misstänkt risk observeras. Ett läkemedel kan öka effekten av ett annat, med risk för biverkningar eller att effekten minskar eller upphävs. Interaktionsrisken ökar om patienten har en omfattande läkemedelsanvändning. Man vet mycket lite om hur ett större antal läkemedel interagerar med varandra. En fjärdedel av de äldre har minst en läkemedelskombination som vållar en interaktion av klass C eller D. C-interaktioner kan hanteras genom att förskrivaren gör en dosanpassning av läkemedlen. De vanligaste läkemedelsinteraktionerna bland äldre är mellan hjärtglykosider, ACE-hämmare och diuretika. Andra potentiella interaktioner är mellan NSAID, kaliumsparande diuretika antidiabetikum, neuroleptika och SSRI. För bedömning av risk för interaktioner mellan patientens samtliga läkemedel kan datorstödda interaktionsprogram användas, se www.janusinfo.se. Syftet med denna bedömning är att identifiera eventuella interaktioner och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

16. Patienten har, mer än tillfälligtvis, symptom som kan misstänkas vara läkemedelsbiverkning/ar.

Ange Ja om ihållande symptom, som kan misstänkas vara läkemedelsbiverkningar, uppges av patienten eller observeras av användaren. För egen hågkomst av hur allvarliga symptomen är kan indelningen i grad av besvär användas – Ganska lite, Måttliga och Stora besvär. Risken för biverkningar ökar om patienten har en omfattande läkemedelsanvändning. Av akuta patientinläggningar på sjukhus beror 10-20 % helt eller delvis på läkemedelsbiverkningar. De läkemedel som oftast orsakar biverkningar hos äldre är hjärt- och kärl-läkemedel, psykofarmaka, NSAID, antikoagulantia och antidiabetikum. Biverkningar som kan leda till sjukhusvård är blodtrycksfall, elektrolyt- och vätskerubbningar, digitalisförgiftning, magblödningar, andra blödningar, konfusion och hypoglykemi. Dessa läkemedelsbiverkningar och sjukhusinläggningar är möjliga att förutse och förebygga genom att åtgärda feldoseringar, läkemedelsinteraktioner och bristande följsamhet till läkemedelsordinationen. Syftet med denna bedömning är att identifiera eventuella biverkningar och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

17. Patienten tar medvetet en annan dos än den ordinerade utan att rådgöra med förskrivande läkare eller distriktssköterska.

Ange Ja om patienten uppger något skäl till att medvetet inte följa läkemedelsordinationen eller om patienten ändå bedöms som medvetet oföljsam till läkemedelsordinationen. En oföljsamhet kan innebära en underanvändning eller en överanvändning av ordinerade läkemedel. Det är viktigt att patienten känner förtroende för sin förskrivare, upplever att ordinationen är genomtänkt och att läkemedlet är effektivt. För vissa patienter kan medicintagandet vara en påminnelse om att vara sjuk, ett tillstånd patienten helst inte vill kännas vid, varför det är sannolikt att patienter som inte accepterat sin sjukdom inte heller accepterar behandlingen. Beslutet att ta sin medicin eller inte kan se olika ut från dag till dag och är en ständigt pågående och föränderlig process där de faktorer som talar för eller emot kan väga olika tungt olika dagar. Mediciner utskrivna i preventivt syfte löper speciellt stor risk att inte bli tagna enligt ordination, vilket antas bero på att patienten inte känner något omedelbart hot av sin sjukdom eller sin sjukdomsrisk. Om tillståndet är symptomlöst (ex förhöjda blodfetter eller hypertoni) känner patienten inte någon

skillnad vare sig hon tar sina mediciner eller inte. Patienten har följaktligen lättare att bestämma sig för att ta sin medicin om det finns påtagliga sjukdomssymtom, har accepterat sin sjukdom eller är rädd för sjukdomskomplikationer. Bristande följsamhet kan ses som en persons välgrundade beslut att inte följa en medicinsk behandling. Patienten avgör själv betydelse av att följa läkemedelsordinationen mot bakgrund av sin hälsa och de behandlingsalternativ som är hanterbara, drägliga och ur egen synvinkel effektiva. Syftet med denna bedömning är att identifiera eventuell medveten oföljsamhet och diskutera lämpliga alternativ och åtgärder med patienten samt vid behov ta kontakt med patientansvarig läkare.

18. Patienten har, enligt Din bedömning, svårigheter att förstå det svenska språket.

Ange Ja om patienten bedöms ha språkliga svårigheter att förstå muntliga och skriftliga instruktioner och information gällande sin sjukdom och läkemedelsbehandling. Ange Ja om patienten har språkliga svårigheter att förmedla sina upplevelser av sin sjukdom och läkemedelsbehandling till hälso- och sjukvårdspersonal. Syftet med denna bedömning är att identifiera konsekvenser för läkemedelsanvändningen vid eventuella språksvårigheter och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

19. Patienten har, enligt Din bedömning, alkoholrelaterade problem.

Ange Ja om misstanke finns att patienten har ett riskbruk av alkohol. Läkemedel och alkohol kan påverka varandra så att läkemedlets eventuella biverkningar förstärks. Starkt smärtstillande läkemedel och sömnmedel ska aldrig kombineras med alkohol. Kombinationen kan resultera i andningsförlamning och död. Andra läkemedel som inte bör kombineras med alkohol är lättare smärtstillande värktabletter som innehåller acetylsalicylsyra och paracetamol. Alkoholintag kan också komplicera läkemedelsdoseringen genom att påverka läkemedlens nedbrytning i levern. Vid måttlig till hög daglig konsumtion av alkohol under veckor till månader ser man omvänt att patientens nedbrytning av läkemedel går snabbare än i nyktert tillstånd och en underbehandling av sjukdom blir resultatet. Syftet med denna bedömning är att identifiera eventuellt riskbruk av alkohol och att vidta lämpliga åtgärder, ex kontakt med patientansvarig läkare.

20. Patienten anser sig ha för många läkemedel.

Patientens idéer och erfarenheter om sin läkemedelsanvändning har visat sig ha säkra samband med den medvetna följsamheten. Av särskild betydelse är upplevelsen av att ha för många läkemedel. Syftet med denna bedömning är att identifiera patientens upplevda ändamålsenlighet med medicinerna och diskutera lämpliga alternativ och åtgärder med patienten samt vid behov ta kontakt med patientansvarig läkare.